

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

FEATURES OF THE EMOTIONAL SPHERE OF FIRST-YEAR STUDENTS OF HIGHER EDUCATION

У статті розглядаються деякі показники емоційної сфери студентів першого курсу закладу вищої освіти. Особливості емоційних станів першокурсників автор пов'язує з проблемами адаптації студентів до навчання у вищій школі. Автор підкреслює значимість успішної адаптації студентів першого курсу для їх подальшого ефективного професійного навчання і професійного саморозвитку. У статті представлені та проаналізовані результати проведеного автором дослідження емоційних станів студентів першого курсу фізико-математичного факультету та інституту історії і філософії педагогічного університету. У дослідженні використовувалися стандартні методики диференціальних шкал емоцій К. Ізарда та самооцінки рівня особистісної і ситуаційної тривожності Ч. Спілбергера і Л. Ханіна, які доповнювалися результатами відповідей на кілька питань авторського опитувальника. Показані деякі особливості емоційної сфери студентів першого курсу за ознаками: спеціальності навчання, гендерної приналежності, базової середньої освіти, соціально-побутових умов і форм навчання (бюджетної або комерційної). Результати дослідження свідчать, що загалом емоційний стан студентів першого курсу можна описати як позитивний, але детальний аналіз даних за різними групами досліджуваних демонструє низку недоліків та проблем в емоційних станах студентів-першокурсників. Отримані дані автор інтерпретує в контексті сучасного підходу до організації навчального процесу у вищій школі на основах принципів академічної свободи та студентоцентризму.

Робляться висновки про необхідність подальшого вивчення проблеми емоційної сфери студентів закладу вищої освіти і проведення на цій основі комплексу психопрофілактичної, консультативної та психокорекційної роботи. Особливу увагу передбачається приділити розвивальному ресурсу методики навчання психологічних навчальних дисциплін у вищій школі, зокрема дисциплін за вибором.

Ключові слова: вища школа, студенти першого курсу, адаптація до навчання, види адаптації першокурсників, навчально-профе-

сійна діяльність, емоційна сфера особистості, викладачі.

The article considers some indicators of the emotional sphere of first-year students of higher education. The author connects the peculiarities of the emotional states of freshmen with the problems of adaptation of students to higher education. The author emphasizes the importance of successful adaptation of first-year students for their further effective professional training and professional self-development. The article presents and analyzes the results of the author's study of emotional states of first-year students of the Faculty of Physics and Mathematics and the Institute of History and Philosophy of the Pedagogical University. The study used standard methods of differential scales of emotions K. Izard and self-assessment of personal and situational anxiety C. Spielberger and L. Khanin, which were supplemented by the results of answers to several questions of the author's questionnaire. Some features of the emotional sphere of first-year students are shown by characteristics: specialty of study, gender, basic secondary education, social and living conditions and forms of education (budget or commercial). The results of the study show that in general the emotional state of first-year students can be described as positive, but a detailed analysis of data on different groups of subjects shows a number of shortcomings and problems in the emotional states of first-year students. The author interprets the obtained data in the context of a modern approach to the organization of the educational process in higher education on the basis of the principles of academic freedom and student-centeredness.

Conclusions are made about the need to further study the problem of the emotional sphere of students of higher education and conduct on this basis a set of psycho-preventive, counseling and psycho-correctional work. Particular attention is expected to be paid to the development resource of teaching methods of psychological disciplines in higher education, disciplines of choice, in particular.

Key words: higher educational institution, first-year students, adaptation to training, types of adaptation of freshmen, educational and professional activity, emotional sphere of personality, teachers.

УДК 378.046.2

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.33.29>

Тарасова Т.Б.

к. психол. н.,

доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумський державний університет

Постановка проблеми. Молоді люди, які успішно пройшли випускні випробування після закінчення загальноосвітньої школи і подолали конкурсний відбір до закладу вищої освіти, зазвичай сприймають ці події дуже емоційно. Тут присутні і задоволення від благополучно пройденної «смуги перешкод» і надії на те, що попереду успіхи в навчанні, оволодінні професією і, звичайно ж, райдужні перспективи щодо веселого та змістовного студентського життя. Більшість першокурсників у перші дні навча-

ння у вищій школі виявляють саме такі бурхливі радісно-позитивні емоції. Однак через деякий час емоційне тло навчання у ЗВО в більшості студентів змінюється. Наскільки тривалим буде цей час, залежить від перебігу процесів адаптації першокурсників, від якої істотно залежить успіх і навчально-професійної діяльності, і позанавчального спілкування студентів. На жаль, і спостереження викладачів, і відгуки студентів та спеціальні дослідження свідчать про те, що адаптаційні процеси відбуваються

далеко не благополучно і на зміну радісно-оптимістичному емоційному стану студентів приходять переживання пасивно-нейтрального, а найчастіше і негативно-напруженого змісту. Таке явище слід розглядати як цілком достовірну ознаку дезадаптаційних процесів, які можуть згубно позначитися не лише на успішності навчання студентів, а й на якості їхнього життя загалом.

Очевидно, що емоційний стан першокурсників у процесі їх адаптації до навчання у ЗВО не має виникати стихійно, найчастіше він вимагає активного впливу і управління. Природно, що допомога першокурсникам в їх входженні в нову ситуацію діяльності і життя в умовах ЗВО найбільш ефективною буде за умови знання психологічних особливостей, чинників та складників адаптаційного процесу, становлення емоційної сфери зокрема.

Аналіз актуальних публікацій. Адаптацію загально визнано розглядають як складне, багатопланове та різнорівневе пристосування живого організму у процесі еволюції до нових зовнішніх умов життя, включаючи морфофізіологічну та поведінкову складові частини. Стосовно людини адаптація охоплює майже всі аспекти життєдіяльності особистості: від фізіологічних до соціально-психологічних. Досить швидка та успішна адаптація людини до нових умов біологічного, діяльнісного та соціального середовища забезпечує їй благополуччя в діяльності та спілкуванні і, відповідно, емоційний комфорт. Особливого значення для особистості процеси адаптації набувають в умовах принципово нових, переламних ситуаціях життя, однією з яких є вступ до закладу вищої освіти.

Дослідники в галузі педагогіки вищої школи вказують на виняткову важливість успішної адаптації першокурсників до навчання у ЗВО, від якої залежать продуктивність навчально-професійної діяльності студентів і змістовна наповненість їх позанавчальної сфери діяльності [2, с. 64–73; 4, с. 100–117; 11, с. 32–45]. Психологічний підхід до вивчення адаптації студентів першого курсу передбачає виділення та дослідження трьох її взаємопов'язаних аспектів: біофізіологічного, психологічного, соціально-психологічного. Біофізіологічна адаптація насамперед полягає у виникненні та закріпленні нових умовно-рефлекторних зв'язків, які пов'язані зі змінами у звичному ритмі життя і рівні навантаження. Психологічна адаптація першокурсників полягає в активному освоєнні студентами позиції суб'єкта навчально-професійної діяльності у ЗВО. Соціально-психологічна адаптація являє собою активне включення студента в соціально-психологічний простір ЗВО, оволодіння відповідними цінностями і соціальними нормами [1, с. 83–85; 5, с. 176].

Таким чином, адаптація першокурсників до навчання в ЗВО – явище складне і багатогранне, яке не завжди проходить успішно і пов'язане з певними труднощами. У психолого-педагогічних дослідженнях [1, с. 55–56; 3, с. 38; 11, с. 32–40] показано, що в середньому третина студентів до кінця першого року навчання відчуває різноманітні труднощі щодо включення до процесу навчання в ЗВО і демонструють певні ознаки дезадаптованості. Наведені в різноманітних дослідженнях дані щодо стану, особливостей, показників та чинників адаптації першокурсників до навчання у ЗВО підтверджують актуальність продовження та поглиблення подібних психологічних досліджень.

У контексті вивчення процесів адаптації першокурсників ЗВО нами, зокрема, було досліджено низку питань. По-перше, це мотивація професійного вибору студентів першого курсу. Тут було виявлено наявність певних особливостей за гендерним принципом у зв'язку з комерційною або держбюджетною основою навчання та умов здобуття середньої освіти [10]. По-друге, це адаптація першокурсників до організаційних форм навчання в закладі вищої освіти, в рамках якої ми показали, що процес адаптації студентів першого курсу до організаційних форм навчально-професійної діяльності у вищій школі (лекції, практичні, семінари, консультації тощо) перебуває у стані становлення. При цьому адаптаційні процеси незбалансовані і щодо різних форм навчального процесу і по різних категоріях студентів [8]. І, по-третє, вивчення проблем спілкування студентів першого курсу ЗВО з викладачами та однолітками привело до висновку, що спілкування з викладачами з приводу навчально-професійної діяльності в студентів першого курсу поки що не організоване повною мірою. Виявлено, що це спілкування має переважно діловий (навчальний) зміст та здійснюється епізодично здебільшого на практичних заняттях, тоді як консультації практично ігноруються. У сфері спілкування з однолітками ситуація складається досить благополучно – більшість першокурсників знаходять собі друзів у студентському середовищі у своїй групі та на факультеті. Однак тут виявляється низка певних особливостей за гендерним принципом, у зв'язку з комерційною або держбюджетною основою навчання, умовами здобуття середньої освіти та місця проживання студентів (із батьками або в гуртожитку) [6].

На продовження дослідження адаптації першокурсників нами були вивчені деякі особливості емоційної сфери студентів фізико-математичного факультету та інституту історії та філософії СумДПУ імені А.С. Макаренка.

Виклад результатів емпіричного дослідження. Для вивчення особливостей емоцій-

ної сфери студентів-першокурсників насамперед використовувалися стандартизовані методики. Це методика диференціальних шкал емоцій за К. Ізардом, що дає змогу виявити ступінь прояву десяти основних емоцій: інтерес, радість, здивування, горе, гнів, огида, зневага, страх, сором, провина. Як показник цих емоцій обчислюється середній бал за кожною шкалою та обчислюється показник самопочуття як відношення суми середніх балів за позитивними емоціями до суми середніх балів по негативним емоціям.

Другою методикою стала методика самооцінки рівня особистісної та ситуаційної тривожності Ч. Спілбергера та Л. Ханіна, в процесі обробки результатів якої обчислювалася кількість студентів (у %), що показали низький, середній та високий рівень тривожності. Додаткову інформацію щодо емоційного стану студентів-першокурсників надали питання авторської анкети, що торкаються проблеми встановлення студентами першого курсу дружніх стосунків у студентському середовищі.

Результати, що описують показник емоційного самопочуття за методикою диференціальних шкал емоцій за К. Ізардом, представлені в таблиці 1.

Як видно, загальний показник емоційного самопочуття в першокурсників фізико-математичного факультету становить 1,4 бала, а інституту історії та філософії –1,6 бала, що свідчить про те, що загалом у всіх студентів

першого курсу емоційне самопочуття позитивне, але в інституті історії та філософії воно виражене сильніше.

Розгляд показника емоційного самопочуття щодо окремих категорій респондентів (спеціальності навчання, гендерної приналежності, базової середньої освіти, основи навчання та соціально-побутових умов) дає змогу виявити деякі особливості. Так, на фізико-математичному факультеті чоловіки відрізняються більшим емоційним благополуччям, ніж жінки. В інституті історії та філософії, навпаки, жінки емоційно благополучніші, але відмінності в середніх балах дуже незначні. Відмінності в емоційному стані всіх досліджених студентів першого курсу, що є випускниками міських та сільських шкіл, за показником самопочуття дуже незначні – у випускників міських шкіл лише на 0,1 бала більше. Такі ж незначні відмінності фіксуються і за показниками основи навчання та місця проживання.

Результати в середніх балах за окремими шкалами емоцій представлені на рисунку 1.

Як наочно ілюструє рисунок у всіх першокурсників найбільш яскраво виявляються емоції інтересу, радості та здивування, що належать до позитивних емоцій та безпосередньо пов'язані, зокрема, з пізнавальною діяльністю. Проте кількісні показники (середній бал) виразності цих емоцій у першокурсників фізико-математичного факультету та інституту історії та філософії розподіляються по-різному. Так, у студентів фізико-мате-

Рис. 1. Шкали емоцій першокурсників (середній бал)

Таблиця 1

Показник емоційного самопочуття першокурсників (у балах)

Навчальний підрозділ	Всього	Стать		Школа		Основа навч.		Проживає	
		Ч	Ж	Сел.	Місто	Ком.	Держ.	Дом.	Гурт.
ФМФ	1,4	1,6	1,3	1,3	1,4	1,5	1,4	1,5	1,3
ІФ	1,6	1,6	1,7	1,6	1,7	1,8	1,6	1,7	1,6

матичного факультету емоції інтересу та радості виражені практично однаково (різниця середніх показників у балах лише 0,1), а наступна за ними емоція здивування йде з відривом у 2,5 бала. В інституті історії та філософії у першокурсників емоція інтересу домінує яскравіше, перевищуючи наступну за нею емоцію радості на 0,7 бала, а показник здивування так само, як і на фізико-математичному факультеті, значно нижчий за попередню (на 2,7 бала).

Емоції, що йдуть за трьома провідними у всіх респондентів, так само виявилися однаковими – це емоції горя, гніву та сорому. Але ступінь їх прояву різна: емоція горя сильніша у першокурсників фізико-математичного факультету (на 0,5 бала). А емоція сорому сильніше виражена в першокурсників інституту історії та філософії (на 0,6 бала). Втім, ці відмінності є особливо значними. Інші шкали емоцій першокурсників обох факультетів виражені дуже незначно, перевищуючи мінімально можливий показник у 3 бали не більше ніж на 0,6 бала, тому в подальшому аналізі вважаємо ці шкали недоцільним. Зазначимо тільки, що найменш вираженою в першокурсників фізико-математичного факультету є емоція страху, а в інституті історії та філософії – емоції зневаги та страху, причому емоція страху має показник 3,3 бала.

У процесі порівняння показників за п'ятьма узгодженими шкалами виявилися провідні емоції: емоції інтересу, радості та подиву яскравіше виявляються у першокурсників інституту історії та філософії, ніж у студентів фізико-математичного факультету, що особливо виражено в шкалі інтересу (різниця балів – 0,9), а емоції горя та гніву яскравіше виражені в першокурсників фізико-математичного факультету. Проте виявляються певні особливості шкал емоцій залежно від статі, місця навчання в середній школі, основи навчання у ЗВО та місця проживання, що представлено в таблиці 2.

Як видно, на фізико-математичному факультеті найбільш явні гендерні відмінності характерні для шкал інтересу, радості та сорому, показники яких більші в чоловіків, шкали здивування та горя, які більше притаманні жінкам. В інституті історії та філософії в жінок яскравіше виявляються емоції радості, а в чоловіків – здивування та горя.

У процесі розгляду показників за окремими шкалами виявилось, що у випускників сільських шкіл сильніше виражені шкали інтересу, горя та сорому, а в міських – радості та здивування. При цьому особливу увагу привертають показники першокурсників інституту історії та філософії за шкалою сорому, різниця цих показників максимальна для дослідження – 1,1 бала. Першокурсники, які навчаються у ЗВО за різними основами, характеризуються досить високим позитивним показником самопочуття, які дещо вищі в тих, хто навчається на комерційній основі. За окремими шкалами емоцій виділяється низка загальних тенденцій, які мають, однак, різний ступінь виразності. Так, для першокурсників, які навчаються на комерційній основі, характерно досить явне переважання емоцій інтересу і сорому, а у тих, хто навчається на державній основі, – емоцій радості, здивування та горя.

Студенти першого курсу, що живуть вдома, і в гуртожитку, також характеризується емоційним благополуччям, про що свідчать досить високі показники самопочуття. Але все ж таки ці показники дещо вищі в тих, хто живе вдома з батьками, ніж у мешканців гуртожитку. При порівнянні за окремими шкалами виявляються загальні тенденції: в першокурсників, які живуть у гуртожитку, яскравіше виражені емоції інтересу, горя та сорому. У першокурсників, що живуть вдома з батьками, яскравіше виявляються емоції здивування. Така картина істотно відповідає особливостям емоційної сфери випускників міських та сільських шкіл.

Незважаючи на виявлене загалом позитивне самопочуття досліджених студентів

Таблиця 2

Співвідношення провідних шкал емоцій першокурсників (у середніх балах)

Шкала	Навч. підр.	Стать		Школа		Основа навч.		Проживає	
		Ч	Ж	Сел.	Місто.	Ком.	Держ.	Дом.	Гурт.
Інтерес	ФМФ	8,1	6,3	7,2	6,9	7,8	7,0	6,7	7,3
	ІІФ	8,3	8,3	8,7	8,1	8,6	7,9	8,1	8,6
Радість	ФМФ	7,6	6,5	7,0	7,4	6,8	7,0	7,6	6,1
	ІІФ	7,1	8,0	7,1	7,8	7,2	7,6	7,7	7,3
Здивування	ФМФ	3,9	4,3	3,2	4,4	3,8	4,2	4,8	3,2
	ІІФ	5,3	4,4	4,7	5,0	4,7	5,2	5,1	4,6
Горе	ФМФ	4,4	4,9	4,9	4,7	4,3	4,7	4,4	4,8
	ІІФ	4,0	3,6	3,9	3,7	3,6	3,9	3,6	4,0
Сором	ФМФ	4,0	3,5	3,8	3,3	4,4	3,6	3,4	3,9
	ІІФ	4,3	4,4	4,8	3,9	4,9	3,9	3,5	5,2

першого курсу фізико-математичного та інституту історії та філософії, суттєвим залишається питання про рівень тривожності першокурсників. Для з'ясування цього питання використовувалася методика Ч. Спілбергера та Л. Ханіна. Отримані результати показано на рисунку 2.

Рисунок наочно ілюструє, що більшість першокурсників показали середній рівень тривожності, що загалом відповідає задовільному стану. Однак у зв'язку з проблемами адаптації особливу увагу варто звернути на кількість першокурсників, що характеризуються високим рівнем тривожності. Як видно, таких студентів в інституті історії та філософії виявилось майже в 2,5 раза більше, ніж на фізико-математичному факультеті. Важливо з'ясувати, як тривожність проявляється в першокурсників різних категорій. Для цього з отриманих матеріалів окремо виділено кількість студентів, які показали високий рівень тривожності, та представлено в таблиці 3.

Як видно, високий рівень тривожності більше показали жінки, однак серед першокурсників чоловіків із високою тривожністю в інституті історії та філософії виявилось вдвічі більше, ніж на фізико-математичному факультеті. Випускники сільських шкіл показали вищу тривожність, ніж першокурсники, які закінчили міські школи. Серед студентів першого курсу, які навчаються на держбюджетній основі, виявилось більше тих, хто характеризується високим рівнем тривожності, ніж серед тих, хто навчається на комерційній основі, і першокурсники, які живуть у гуртожитку, більш тривожні, ніж ті, хто живе вдома з батьками.

Висновки. Отже, узагальнюючи отримані дані, можна зробити загальні висновки щодо деяких особливостей емоційної сфери сту-

дентів першого курсу фізико-математичного факультету та інституту історії та філософії СумДПУ.

1. За всіма дослідженими студентами першого курсу без відмінностей навчальних підрозділів та категорій виявлено позитивне емоційне самопочуття. Але при цьому на серед всіх респондентів дещо більше благополуччя показали випускники міських шкіл, ті, хто навчається на комерційній основі та живуть вдома з батьками. Гендерні відмінності специфічні для навчальних підрозділів: на фізико-математичному факультеті емоційно більш благополучні чоловіки, а в інституті історії та філософії – жінки.

2. Виділяються п'ять провідних шкал емоцій для першокурсників обох навчальних підрозділів: інтерес, радість, подив, горе та сором, що мають, однак, різний ступінь виразності. За гендерними відмінностями не виявлено жодної загальної тенденції. У студентів, які навчаються на комерційній основі, більш яскраво вираженими виявилися емоції інтересу і сорому, а в тих, хто навчається на держбюджетній основі, – радості, здивування та горя. У студентів, які закінчили міські та сільські школи, а також живуть вдома з батьками та в гуртожитку, виявлено абсолютно подібні особливості: у випускників сільських шкіл та тих першокурсників, які живуть у гуртожитку, яскравіше виражені емоції інтересу, горя та сорому, а у випускників міських шкіл та тих, хто живе вдома з батьками, – емоції радості та здивування.

3. Більшість досліджених студентів показали середній рівень тривожності, але серед тих першокурсників, які характеризуються високим рівнем тривожності, спостерігаються загальні закономірності: більш три-

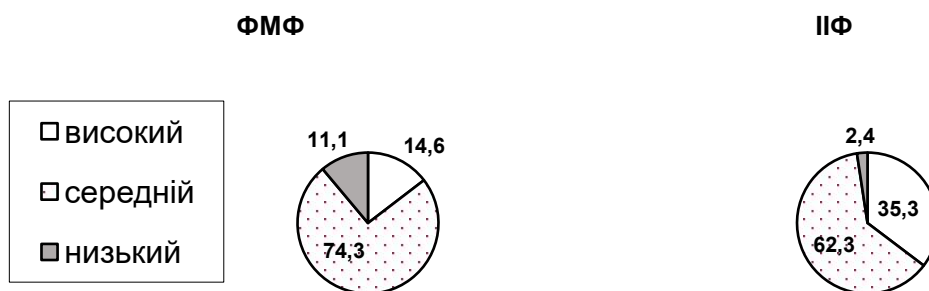

Рис. 2. Рівень тривожності першокурсників (у % від числа респондентів)

Таблиця 3

Кількість студентів першого курсу (у %), які показали високий рівень тривожності

Навч. підр.	Загалом	Стать		Школа		Основа навч.		Проживає	
		Ч	Ж	Сел.	Місто	Ком.	Держ	Дом.	Гурт.
ФМФ	14,6	14,3	25,0	22,6	14,0	5,0	17,3	21,8	9,1
ІФ	35,3	28,6	42,1	39,4	19,2	20,8	37,0	33,3	42,1

вожні жінки, випускники сільських шкіл, ті, хто навчається на держбюджетній основі та живуть у гуртожитку.

4. Отримані результати переконливо свідчать про необхідність підсилення роботи з допомоги студентам першого курсу щодо їхньої адаптації до навчання в закладі вищої освіти. У навчальному процесі це, на наш погляд, насамперед пов'язано з реалізацією принципів академічної свободи та студентоцентризму. Другим таким чинником має стати методика викладання психологічних дисциплін [7, с. 128–135; 9], особливо в межах блоку за вибором. Крім цього, необхідне посилення роботи психологічної та соціально-педагогічної служб закладу вищої освіти щодо адаптування першокурсників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виноградова В.Є. Юрченко В.І. Психологія вищої освіти: теоретичні та практичні аспекти : навч. посібник. Київ : Ліра-К, 2020. 296 с.
2. Головенкін В.П. Педагогіка вищої школи : підручник. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 290 с.
3. Каплінський В.В. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015. 224 с.
4. Нагаєв В.М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Харків : «Стильна типографія», 2019. 267 с.
5. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи. Київ : ТОВ «Філ-студія», 2006. 320 с.
6. Тарасова Т.Б. До проблеми спілкування студентів першого курсу закладу вищої освіти. *Габітус*. 2020. № 20. С. 272–279
7. Тарасова Т.Б. Методика навчання психології у вищій школі : навчальний посібник. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. 361 с.
8. Тарасова Т.Б. Адаптація першокурсників до організаційних форм навчання в закладі вищої освіти. *Фізико-математична освіта : науковий журнал*. Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2019. Вип. 3 (21). С. 150–156.
9. Тарасова Т.Б. Методика навчання психології як чинник розвитку психологічної культури майбутніх педагогів. *Розвиток психологічної культури особистості в процесі безперервної освіти*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2018. С. 104–130.
10. Тарасова Т.Б. Проблема мотивації професійного вибору студентів першого курсу. *Nowoczesna nauka: teoria i praktyka : Mater. III Międz. Konf. Nauk.-Prakt. 30 kwietnia 2019 rok. / Pod red. S. Gorniaka*. Katowice: Nowa nauka, 2019. S. 80–85.
11. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2014. 456 с.